

SPONDE

RIVISTA DI LINGUE, LETTERATURE E CULTURE TRA LE DUE SPONDE DELL'ADRIATICO
ČASOPIS ZA JEZIKE, KNJIŽEVNOSTI I KULTURE IZMEĐU DVIJU OBALA JADRANA
A JOURNAL OF LANGUAGES, LITERATURES AND CULTURES BETWEEN THE TWO ADRIATIC COASTS

1/1 | 2022

TALIJANSKI JEZIK U SUVREMENOM JEZIČNOM KRAJOLIKU ZADRA

ANTONIO OŠTARIĆ

Sveučilište u Zadru

UDK: 811.131.1(497.5Zadar)
811.131.1:338.48>(497.5Zadar)
Original research paper
Primljen / Ricevuto / Received: 20. 2. 2022.
Prihvaćen / Accettato per la pubblicazione /
Accepted for publication: 8. 4. 2022

Ovaj rad predstavlja analizu jezičnoga krajolika Zadra s posebnim osvrtom na funkciju i rasprostranjenost talijanskoga jezika. Talijanski je jezik u različitim povijesnim razdobljima imao različite funkcije kao pisani jezik u javnom prostoru Zadra, a u posljednjim je desetljećima uglavnom prisutan na natpisima kao jedan od tradicionalnih jezika turizma. S obzirom na mijene u turizmu, promijenila se i uloga talijanskoga jezika u jezičnom krajoliku. Analiza jezičnoga krajolika provedena je na korpusu od 13,608 natpisa fotografiranih u jezičnom krajoliku Zadra u trima navratima: 2011., 2013. i 2018. godine. Analiza pokazuje koliko se često talijanski jezik koristi u javnom prostoru Zadra te koje su funkcije njegove uporabe. Osim kvantitativne analize natpisa, rad prikazuje i kvalitativne podatke dobivene intervjuiranjem aktera uključenih u postavljanje, odnosno konzumaciju natpisa u jezičnom krajoliku. Poseban se osvrt daje na promjene u upotrebi natpisa na talijanskom jeziku u jezičnom krajoliku Zadra u razdoblju između 2011. i 2018. godine, i to za prostor zadarskoga Poluotoka.

KLJUČNE RIJEČI:

Talijanski jezik, jezični krajolik, Zadar, jezik u javnom prostoru, turizam

1. Uvod

U drugom desetljeću 21. stoljeća Zadar je doživio pravu turističku renesansu – postao je iznimno popularna destinacija za turiste iz svih krajeva svijeta. U desetljećima prije toga, na zadarskom su području, kao i u ostatku hrvatske obale, uglavnom boravili turisti iz europskih zemalja. Jedno od važnih obilježja tog novog oblika turizma, ne samo u Zadru, već i u mnogim drugim turističkim destinacijama, zasigurno je i vrlo dinamičan jezični krajolik, odnosno pojava većeg broja natpisa na raznim jezicima u javnom prostoru, namijenjenih turistima i drugim posjetiteljima. Jezični krajolik Zadra danas obiluje natpisima na raznim jezicima, no većina će prolaznika, barem onih koji obraćaju pažnju, vidjeti da je, uz hrvatski, engleski najčešći jezik na natpisima (Oštarić 2020), što nije pojava koju možemo vidjeti samo u Zadru, nego i u mnogim drugim destinacijama diljem svijeta.

Ipak, srednje i starije generacije Zadrana i turista koji redovito godinama dolaze na hrvatsku obalu, sjećat će se vremena kada su natpisi u javnom prostoru, posebice oni namijenjeni turistima, bili na njemačkom i talijanskom jeziku, a povremeno i na jezicima drugih nacija koje su tradicionalno posjećivale hrvatsku obalu u turističkoj sezoni, kao što su slovenski, češki, mađarski, slovački i ponekad francuski.

Zbog promjena u modalitetu turizma, promijenile su se i prakse korištenja stranih jezika na natpisima u javnom prostoru, zbog čega su mnogi jezici nestali s natpisa, da bi ih zamijenio današnji univerzalni jezik turizma – engleski (Oštarić 2020). Međutim, desetljećima i stoljećima prije ove najnovije promjene u turizmu, neki su drugi jezici bili korišteni na natpisima u javnom prostoru, u skladu s onime tko je bio na vlasti u određeno vrijeme. Tako ćemo na epigrafskim spomenicima u starim gradskim jezgrama gradova na hrvatskoj obali vidjeti velik broj natpisa na latinskom ili talijanskom, a ponegdje i na drugim jezicima. Ti su natpisi podsjetnik na neka druga vremena i na neke druge jezične politike i prakse.

Cilj je ovoga rada pružiti uvid u funkciju i rasprostranjenost talijanskoga jezika u suvremenom jezičnom krajoliku Zadra, naravno, uz dijakronijski prikaz ranijih razdoblja kroz natpise koji su još vidljivi u javnom prostoru Zadra. Za potrebe ovoga rada koristi se neobjavljena građa prikupljena tijekom rada autora na izradi doktorske disertacije o jezičnoj ekologiji Zadra (v. Oštarić 2020). S obzirom da je građa prikupljena u tri navrata, u ovome će se radu prikazati i promjene u uporabi i funkciji talijanskoga jezika u jezičnom krajoliku Zadra u različitim razdobljima.

2. Jezični krajolik

Proučavanje jezičnoga krajolika kao sociolingvistička disciplina odnosi se na proučavanje uporabe pisanoga jezika u javnom prostoru. Takav vid proučavanja proširio se svijetom u posljednja dva desetljeća pa danas imamo uvid u razne prakse korištenja jezika u javnom prostoru. Ono što je zajedničko svim jezičnim krajolicima jest to da u pozadini uporabe jezika u javnom prostoru gotovo uvijek postoji neki politički ili materijalni razlog. Naime, natpisi na latinskom jeziku još su se u antičkom razdoblju koristili u urbanim sredinama Rimskoga Carstva, primjerice za objavu slavljeničkih poruka, posmrtnih poruka, ali i političkih te reklamnih poruka (Petrucci 1986, Petrucci i Romeo 1992). Izuzev Srednjega vijeka, ta se praksa nastavila u mnogim sredinama u Italiji, no ne samo za javne potrebe, već su i mnoge privatne kuće znale sadržavati natpise na dovratnicima te, naravno, na nadgrobnim spomenicima (Petrucci 1986). Vrhunac političke uporabe jezika na natpisima u javnom prostoru zasigurno se dogodio u vrijeme totalitarističkih režima u 20. stoljeću, kada su mnogi gradovi Europe bili ukrašeni natpisima s parolama, kojima je režim obilježavao prostor i promovirao vlastite ideje i doktrinu (Petrucci 1986).

Jezični je krajolik definiran kao "ukupnost jezičnih znakova vidljivih u javnom prostoru nekoga grada ili geografskoga područja" te obuhvaća "javne cestovne znakove, reklame, natpise, nazive ulica ili mjesta, natpise na zgradama i druge tragove pisanoga jezika na javnim mjestima" (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2015: 110). Osim termina *jezični krajolik* u literaturi se koriste i drugi termini (npr. *jezični krajobraz*), dok su u međunarodnoj literaturi česti engl. *linguistic landscape*, tal. *paesaggio linguistico*, ili franc. *paysage linguistique*.

Navedeno je proizašlo iz još uvijek relevantne početne definicije koju su ponudili Landry i Bourhis (1997: 25), iako se do danas mnogo toga promijenilo u proučavanju jezičnoga krajolika. Naime, u ranim je studijama ovog sociolingvističkog pristupa proučavanju jezika u javnom prostoru bilo mnogo nedosljednosti i metodoloških nedostataka, poglavito zbog grčevitog usredotočenja na vidljivu jezičnu komponentu natpisa u javnom prostoru. No, neki su autori primijetili da nije samo jezična komponenta natpisa ono što kreira značenje, već treba uzeti u obzir i druge komponente. Slijedom toga, možemo govoriti o *semiotičkim krajolicima* u kojima značenje nastaje iz sinergije jezične komponente i semiotičkih komponenti natpisa (Jaworski i Thurlow 2010), a možemo govoriti i o etnografskom proučavanju jezičnih krajolika, u kojemu je naglasak na korištenju etnografije u proučavanju, čime se dobiva puno dublji uvid u sam proces nastajanja natpisa te u prostor u kojem se natpis nalazi (Blommaert 2013, Blommaert i Maly 2016).

U Hrvatskoj proučavanje jezičnoga krajolika poprima ozbiljnije razmjere, iako u Hrvatskoj nema takve jezične raznolikosti kao u većini gradova i regija dosad obrađenih u literaturi. U hrvatskim su jezičnim krajolicima, između ostalog, dva aspekta dosad najviše bila u fokusu istraživača: prisutnost alohtonih jezika, posebice engleskoga, u javnom prostoru (Gradečak-Erdeljić i Zlomislić 2014, Grbavac 2013, Stolac 2018) te dijakronijski aspekt jezičnoga krajolika u gradovima koji su u različitim povijesnim razdobljima pripadali različitim političkim, a samim time i jezičnim tradicijama (Grbavac 2012, 2013, Oštarić 2020, Rončević 2019). Jezik u javnom prostoru Zadra djelomično je proučavan i ranije (Ćosić i Mahnić-Ćosić 2001), no autori su tada proveli onomastičku analizu naziva trgovačkih društava u Zadarskoj županiji, a ne sustavnu analizu jezičnoga krajolika, dok je u ponovljenoj analizi deset godina kasnije naglasak stavljen na sve veću prisutnost alohtonih elemenata u tim nazivima (Ćosić 2013). U nedavno objavljenoj monografiji o jezičnom krajoliku Rijeke, autori su ponudili pregled suvremenog jezičnog krajolika grada, u kojem su, među ostalim, opisali i uporabu talijanskog jezika (Stolac i Hlavač 2021).

Zajedničko je gotovo svim navedenim studijama jezičnih krajolika u Hrvatskoj da se u javnom prostoru tih gradova primjećuje raširena uporaba engleskoga jezika kao jezika čija je namjena komunikacija sa strancima i turistima, ali i jezika koji ima značajnu simboličku vrijednost. Druga zajednička osobina je to što je hrvatski svugdje najčešći jezik na natpisima u javnom prostoru.

3. Talijanski jezik u drugim jezičnim krajolicima

U gastronomiji, kulturi, modi, turizmu i nekim drugim područjima, Italija danas drži vrlo visoku poziciju na svjetskoj razini, zbog čega talijanski jezik nosi određenu simboličku vrijednost i zbog toga se pojavljuje u mnogim jezičnim krajolicima svijeta, čak i tamo gdje povijesno ranije nije postojao. Diljem svijeta, talijanski jezik na natpisima ili na predmetima materijalne kulture dodaje simboličku vrijednost vezanu uz spomenuti status Italije (Gallina 2016, Vedovelli 2006), što se u različitim jezičnim krajolicima reflektira na razne načine.

Primjerice, u jezičnom krajoliku Tanzanije talijanski se na natpisima koristi na dva načina: u kopnenom dijelu Tanzanije njegova funkcija je simbolička i rabi se za promidžbu pozitivnih vrijednosti, i takve su poruke usmjerene svim posjetiteljima; međutim, u otočkom dijelu Tanzanije, na Zanzibaru, talijanski jezik u jezičnom krajoliku nema simboličku vrijednost, već se koristi za obraćanje talijanskim turistima koji su notorno poznati po tome da slabo govore strane jezike (Gallina 2016).

Nadalje, talijanski je čest jezik u jelovnicima diljem svijeta, budući da su jela talijanske gastronomije vrlo popularna pa restorani često kombiniraju lokalnu s talijanskom gastronomijom (Bagna i Machetti 2012). Osim u jelovnicima, talijanski je prisutan i u mnogim drugim žanrovima tekstova u jezičnom krajoliku (Bagna i Barni 2007, Coluzzi 2016), primjerice na trgovačkim natpisima gdje se često navode robne marke koje nose talijanski naziv i potječu iz Italije.

Talijanski je prisutan u desecima tisuća američkih kafića (Lanzilotta 2014) budući da nazivi za sve napitke s kavom dolaze iz talijanskog jezika (primjerice *espresso*, *latte*, *macchiato*, *ristretto*, itd.). U Maleziji je prisutan na mnogim natpisima i jedino se engleski jezik pojavljuje češće u malezijskom jezičnom krajoliku u usporedbi s drugim stranim jezicima, iako Malezija povijesno nije imala veze s Italijom niti je prihvatila velik broj talijanskih useljenika (Coluzzi 2016). U kanadskoj pokrajini Ontario, posebice u Torontu, talijanski je jezik vrlo čest u jezičnom krajoliku, poglavito u sektoru pripreme hrane i pića, gdje ima važnu simboličku vrijednost (Casini 2017). U Srbiji talijanski jezik također zauzima važno mjesto u jezičnom krajoliku, gdje je vrlo popularno koristiti talijanske riječi, ali i pseudotalijanizme, za nazive raznih vrsta trgovačkih, ugostiteljskih i drugih radnji, u kojima takav naziv evocira elemente talijanskog stila, kvalitete i porijekla robe (Moderc 2012).

Zajedničko je obilježje prisutnosti talijanskoga jezika u opisanim jezičnim krajo-licima što im talijanski donosi elemente prestiža te važnu ekonomsku i simboličku vrijednost.

4. Jezično-povijesni kontekst istraživanja

U cijeloj svojoj urbanoj prošlosti Zadar je uvijek bio prožet elementima roman-skih kultura i jezika, iz prilično jednostavnih razloga – nalazi se vrlo blizu Apenin-skog poluotoka i strateški je bio vrlo važan grad u prošlosti. Vrijeme koje je Zadar proveo pod mletačkom vlašću zasigurno je najviše obilježilo kulturni i jezični dio zadarske povijesti. Za vrijeme mletačke, a kasnije i austrougarske vlasti, događao se velik protok stanovništva iz Italije i drugih krajeva pod mletačkom upravom. Iako talijanski nije bio službeni jezik u mletačko vrijeme, velik broj doseljenika govorio je talijanski, učitelji u školama govorili su talijanski, u nižim se razredima podučavao talijanski, a talijanska je kultura općenito imala velik utjecaj na gra-đanski život u Zadru (Raukar et al. 1987). S obzirom da je s vremenom sve manje ljudi moglo govoriti mletačkim idiomom, talijanski ga je postepeno zamijenio i postao jezik govorne komunikacije (Brozović 1976). Talijanski je nastavio imati

značajnu ulogu i u vrijeme francuske vladavine, kada je bio jezik podučavanja u školama, a i u vrijeme austrijske vlasti, kada je bio važan jezik administracije. Za vrijeme talijanske uprave između dva svjetska rata, talijanski je bio jedini službeni jezik u Zadru, dok je hrvatski bio istisnut iz tiska i javne uporabe (Begonja 2001). Proces talijanizacije u to vrijeme bio je toliko jak da je pred početak II. svjetskog rata gotovo tri četvrtine Zadrana govorilo talijanskim jezikom. Nakon II. svjetskog rata i drastičnih populacijskih promjena, u Zadru je ostao manji broj predratnih stanovnika. Brozović (1976) opisuje kako je u to vrijeme kod starije populacije bila raširena hrvatsko-talijanska dvojezičnost, u Arbanasima arbanaško-hrvatsko-talijanska trojezičnost, te nestajanje zaratinskog govora (varijante mletačkog idioma). Prema kraju stoljeća, zadarska se jezična situacija mijenjala u smjeru homogenizacije posredstvom jednog jezika – hrvatskog.

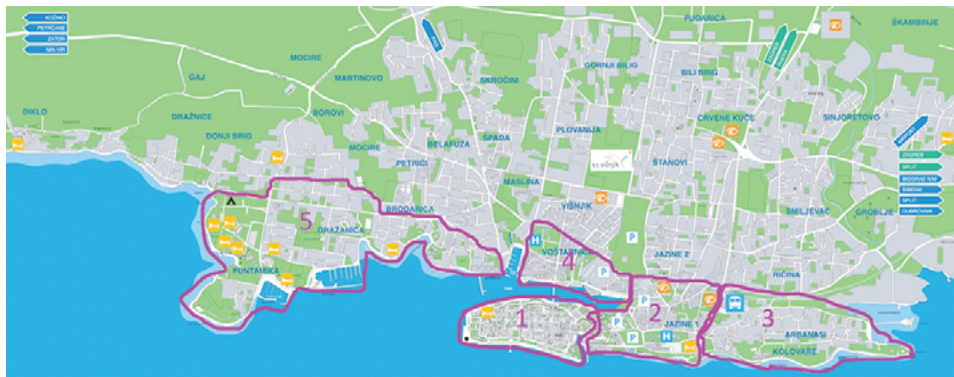
5. Metodologija istraživanja

U ovome radu korištena je metodologija proučavanja jezičnoga krajolika koja kombinira kvantitativnu metodu i kvalitativnu metodu. Budući da je u ranijim studijama jezičnoga krajolika često korištena samo kvantitativna metoda, kojom su isključivo na temelju broja natpisa na određenim jezicima donošeni zaključci o jezičnoj raznolikosti ili o odnosima među različitim etnolingvističkim skupinama, pokazalo se da takav način proučavanja jezičnoga krajolika nije dobar jer ne uzima u obzir mnoge elemente koji su ključni za donošenje ispravnih zaključaka o jezičnom krajoliku (Blommaert 2016, Oštarić 2020). Stoga smo u ovome radu koristili kombinaciju dviju metoda: kvantitativna metoda korištena je za utvrđivanje ukupnog broja natpisa i broja natpisa na određenim jezicima te natpisa na kojima se tekst navodi na više jezika. Kvalitativna metoda korištena je za analizu procesa nastanka, proizvodnje i postavljanja natpisa te razumijevanja učinka koji takav natpis ima na prolaznike, odnosno *konzumente* natpisa u jezičnom krajoliku. Jedino cjelovit uvid u sve aspekte jezičnoga krajolika može rezultirati validnim i smislenim zaključcima.

Kvantitativna analiza. Za potrebe kvantitativne analize fotografirali smo i/ili zabilježili sve natpise u jezičnom krajoliku Zadra na određenom geografskom području i u određenom vremenu. Natpis u jezičnom krajoliku definiran je kao tekst u vidljivom okviru, a može varirati od, primjerice, naljepnice površine nekoliko kvadratnih centimetara do veleplakata površine nekoliko kvadratnih metara – jedini kriterij jest da je tekst u okviru. Geografsko područje uzorkovanja obuhvaća pet zona koje uključuju sljedeće gradske četvrti: Poluotok, Arbanasi, Voštarnica,

Relja, Jazine, Puntamika, i Brodarica – sve gradske četvrti koje se nalaze uz more. Te su četvrti odabrane jer je u njima preliminarnom analizom utvrđeno najviše natpisa u javnom prostoru i u njima je primijećen najveći promet stanovnika i turista (Oštarić 2020).

SLIKA 1. Područja uzorkovanja u Zadru. Izvor karte: Turistička zajednica Grada Zadra

Natpisi na navedenim lokacijama (Slika 1) bilježeni su u trima fazama: 1) 2011./2012. godine, 2) 2013. godine, i 3) 2018. godine. U prve dvije faze zabilježeni su svi natpisi u svim navedenim područjima uzorkovanja, dok je u trećoj fazi, 2018. godine, po drugi put uzorkovano područje zadarskoga Poluotoka, kako bi se moglo analizirati promjene u jezičnom krajoliku koje su se dogodile u tom šestogodišnjem razdoblju. Za usporedbu je odabrano samo područje Poluotoka jer je u prvoj fazi ustanovljeno da je na tom području najveća koncentracija natpisa, budući da je to središte grada u kojem se nalaze brojne administrativne, obrazovne, religijske, i pravosudne institucije te mnogi trgovački i ugostiteljski poslovni prostori. Samim time, Poluotokom prolazi i najveći broj posjetitelja, zbog kojih su natpisi i postavljeni. Ukupno je u svim trima fazama zabilježeno 13,608 natpisa na 3,965 fotografija. Nisu svi natpisi svaki put fotografirani; primjerice, službene ploče s nazivima ulica fotografirane su samo jedanput, a svaki je natpis zabilježen u dnevniku istraživanja u pismenom obliku.

S obzirom da u ovom istraživanju nisu zabilježeni svi natpisi u svim zadarskim gradskim četvrtima, važno je naglasiti da rezultati ovoga istraživanja ne mogu biti prikazani kao reprezentativni za cijeli grad Zadar, ali svakako mogu ukazivati na određene trendove u jezičnom krajoliku i mogu dati približnu sliku stanja. Budući da je svaki jezični krajolik dinamičan jer se natpisi, pogotovo oni u privatnom sektoru, često mogu izmjenjivati na dnevnoj bazi, rezultati ovoga istraživanja odnose se samo na navedeni trenutak u kojemu je natpis zabilježen. Kad bismo sljedeći tjedan

proveli istraživanje na potpuno isti način, zasigurno bismo dobili drugačije rezultate, ali bi opća slika vjerojatno bila vrlo slična onoj predstavljenoj u ovome radu.

Nakon završetka terenskoga rada, sve su fotografije i dnevničke bilješke analizirane, a podaci su uneseni u bazu podataka koja sadrži informacije o svakom natpisu: lokaciju, jedinstveni broj fotografije, broj jezika na natpisu, jezike prisutne na natpisu, autorstvo natpisa (službeno ili privatno), ciljanu publiku natpisa, žanr natpisa, vrstu djelatnosti, i dr. Nakon što su svi podaci uneseni u bazu podataka, napravljena je jednostavna statistička analiza kojom smo dobili kvantitativne podatke o jezičnom krajoliku Zadra.

Kvalitativna analiza. Za potrebe kvalitativne analize proveli smo polustrukturirane intervjue s trima skupinama ispitanika: s prolaznicima, odnosno *konzumentima* jezičnoga krajolika – to su ljudi koji stanuju ili borave u Zadru na duže vrijeme i svakodnevno prolaze zadarskim ulicama i na taj način *konzumiraju* natpise u jezičnom krajoliku; s vlasnicima i upraviteljima poslovnih prostora – to su ljudi koji odlučuju o postavljanju, izradi i sadržaju natpisa na fasadama ili u izlozima svoj poslovnih prostora; te s donositeljima odluka – to su zaposlenici dviju institucija koje imaju utjecaja na zakonski okvir te na ograničenja u postavljanju natpisa u javnom prostoru, u ovom slučaju zaposlenici lokalne samouprave i turističke zajednice. S te tri skupine ispitanika proveden je intervju na temelju drugačijeg protokola, s prilagođenim pitanjima. Intervju je proveden s ukupno dvadesetero prolaznika, osamnaestero vlasnika i upravitelja, te s dvoje donositelja odluka. Svi su intervjui provedeni tijekom 2019. godine u Zadru.

Osim transkripta intervjua, u kvalitativnom dijelu istraživanja koristili smo i materijale koji nam pomažu razumjeti dijakronijski aspekt razvoja jezičnoga krajolika Zadra, odnosno koristili smo zabilježene primjere natpisa u javnom prostoru iz starijih povijesnih razdoblja, primjerice stare fotografije i razglednice Zadra te fotografije natpisa iz dijelova grada koji nisu bili uključeni u izvorno područje uzorkovanja, na primjer natpise na nadgrobnim spomenicima na Gradskom groblju u Zadru.

Kod analize natpisa, njegovu funkciju možemo odrediti kao informativnu (obavijesnu) ili simboličku. Funkcija informativnog natpisa jest pružiti čitatelju informaciju, primjerice o radnom vremenu objekta ili o nazivu ulice. Funkcija simboličkog natpisa nije pružiti određenu informaciju sadržanu u tekstu natpisa, već stvoriti određeni dojam kod čitatelja natpisa o simboličkoj vrijednosti onoga što stoji iza natpisa. Primjer simboličke funkcije natpisa jest navijački slogan napisan glagoljicom koji samo malen broj prolaznika zna pročitati.

Jedino kombinirane metode istraživanja s raznovrsnim izvorima podataka mogu pružiti holistički uvid u kompleksne predmete istraživanja kao što je jezični krajolik.

6. Rezultati kvantitativnog dijela istraživanja

Rezultati prvih dviju faza istraživanja pokazuju da je hrvatski najčešći jezik na natpisima u jezičnom krajoliku, a slijedi ga engleski kao drugi najčešći. Vrlo je česta i kombinacija tih dvaju jezika na natpisima. Osim njih, u javnom prostoru možemo vidjeti i natpise na njemačkom, talijanskom i francuskom jeziku, uglavnom kada služe kao dodatni jezici u turizmu. Talijanski je uglavnom prisutan na reklamama i informativnim natpisima, no ovdje valja naglasiti da se ne radi o suvremenim informativnim natpisima, već o natpisima koji su ostali u javnom prostoru iz vremena kada je talijanski jezik bio službeni jezik – to su uglavnom kanalizacijski poklopci iz razdoblja talijanske uprave. Talijanski se uglavnom javlja na natpisima iz djelatnosti trgovine, ugostiteljstva, medicine, financija, te infrastrukture. U sljedećim tablicama kratica "J" (npr. J1, J2, itd.) odnosi se na mjesto jezika na natpisu, primjerice J1 označava prvi jezik natpisa – tekst na tom jeziku se pojavljuje prvi u nizu.

TABLICA 1. Broj natpisa s tekstem na talijanskom jeziku 2012. g.

	J1	J2	J3	J4
Arbanasi	1	5	0	0
Puntamika	9	19	12	3
Relja i Jazine	23	28	14	7
Voštarnica	43	20	19	3
Poluotok	148	52	57	11

TABLICA 2. Broj natpisa s tekstem na talijanskom jeziku 2018. g.

Jezik	J1	J2	J3	J4	J5	J6
HRV	3573	210	10	2	0	0
ENG	1015	485	10	8	1	0
TAL	142	42	20	11	0	0
LAT	68	22	3	0	0	0
FRA	41	9	4	1	9	7
NJEM	14	36	28	5	2	0

U trećoj fazi uzorkovanja, 2018. godine, primijećeno je povećanje ukupnog broja natpisa u jezičnom krajoliku i povećanje jezične raznolikosti, tj. više je pojedinih jezika prisutno u ukupnom broju natpisa (v. Tablica 2). Hrvatski je i dalje na prvom mjestu po broju natpisa, engleski je na drugom mjestu, ali ukupan broj natpisa na

SLIKA 2. Natpis na zgradi u kojoj uređuje Zajednica Talijana Zadar

engleskom je porastao. Talijanski je i dalje na trećem mjestu po broju natpisa, a kao prvi jezik natpisa prisutan je na reklamama (u trgovini i ugostiteljstvu), na robnim markama (u trgovini) te na infrastrukturnim objektima (na kanalizacijskim poklopcima). Iz rezultata ove analize nameće se zaključak da funkcija talijanskoga jezika u jezičnom krajoliku zadarskoga Poluotoka nije informativna, tj. natpisi na talijanskom jeziku ne služe da bi prenijeli informaciju – njihova je uloga u većini slučajeva isključivo simbolička.

Ako dalje usporedimo promjene nastale u jezičnom krajoliku Poluotoka u ovom šestogodišnjem razdoblju, vidimo da je talijanski ostao na trećem mjestu

SLIKA 3. Poklopac s tekстом "Canalizzazione comunale Zara". Ovo je samo jedna od nekoliko vrsta poklopaca koji sadrže tekst na talijanskom jeziku

po broju natpisa, no ukupan se broj natpisa na talijanskom jeziku smanjio s 268 natpisa (2012.) na 215 natpisa (2018.). Jedan od razloga je i to što je u tom razdoblju Turistička zajednica grada Zadra promijenila svoje plakate koji se nalaze kraj važnih kulturnih znamenitosti – 2012. g. ti su plakati bili petojezični (hrvatski, engleski, njemački, talijanski i francuski), a 2018. g. oni su dvojezični (hrvatsko-engleski).

Jedan od rijetkih informativnih natpisa

na talijanskom jeziku jest onaj na zgradi u kojoj uređuje Zajednica Talijana u Zadru (Slika 2).

Većina natpisa na talijanskom jeziku odnosi se na infrastrukturne objekte – metalne poklopce kanalizacijskih i vodovodnih cjevovoda, koji su na zadarskim ulicama još od vremena talijanske uprave iz prve polovice 20. stoljeća (Slika 3).

SLIKA 4. Restoran Salsa Rossa

SLIKA 5. Bistro La cucina

SLIKA 6. Hotel "Teatro Verdi"

Dio natpisa na talijanskom jeziku u jezičnom krajoliku odnosi se na reklame ugostiteljskih objekata koji nose talijanski naziv (Slika 4 i 5), ali ne nude nužno jela talijanske gastronomije, ili na tvrtke koje pružaju uslugu smještaja (Slika 6 i 7).

SLIKA 7. Apartman "Palazzo Venezia"

7. Rezultati kvalitativnog dijela istraživanja

Ako se na trenutak odmaknemo od suvremenog jezičnog krajolika zadarskog Poluotoka oblikovanog velikim dijelom turizmom te uzmemo u obzir i druge komponente jezičnoga krajolika, poput natpisa na Gradskom groblju te primjere natpisa u jezičnom krajoliku koji više ne postoje, ali su ostali zabilježeni na fotografijama ili starim razglednicama Zadra (Slika 8 i 9), dobit ćemo uvid u mijene koje su se dogodile tijekom prošlosti i koje su dovele do sadašnjeg stanja u jezičnom krajoliku.

Za razumijevanje funkcije talijanskoga jezika u jezičnom krajoliku danas, vrlo su nam korisne fotografije natpisa s Gradskog groblja, na kojem je najstariji dio bogat spomenicima na talijanskom jeziku. Na neki nam način Gradsko groblje omogućava dijakronijski presjek uporabe jezika u javnom prostoru Zadra, jer su na njemu sačuvani nadgrobni spomenici na raznim jezicima koji su se koristili u Zadru u protekla dva stoljeća. Veliki je broj spomenika na talijanskom jeziku, budući da je to bio službeni jezik u austrougarskom i talijanskom Zadru 19. i 20. stoljeća (Slika 10).

Dok su na Gradskom groblju ostali sačuvani spomenici na talijanskom jeziku, u ostatku grada natpisi na talijanskom jeziku gotovo su u potpunosti uklonjeni. Ostali su samo spomenuti kanalizacijski poklopci te poneke pločice talijanskih osiguravajućih kuća na zgradama, koje su s vremenom prebojane ili ih je prekrila hrđa. Ostali su i neki natpisi koji nisu bili vidljivi prolaznicima pa se nisu isticali (v. Slika 11, 12 i 13). Taj proces uklanjanja natpisa (engl. *language erasure/language removal*) na jeziku prethodnih vlastodržaca česta je pojava, već opisana u literaturi o jezičnom krajoliku (Du Plessis 2011, Marten 2010, Pavlenko 2009, 2010). Ono što je posebno u Zadru jest da su svi vidljivi natpisi na talijanskom jeziku na fasadama uklonjeni, a ostavljeni su natpisi na

SLIKA 8. Razglednica Zadra iz vremena talijanske uprave (iz zbirke Zvonimira Šuljka)

SLIKA 9. Fotografija iz Zadra u vrijeme fašizma (iz zbirke Zvonimira Šuljka)

metalnim poklopcima kanalizacijskih otvora. Zbog te razlike u tretiranju natpisa na fasadama i na tlu, razlikujemo vertikalni jezični krajolik od horizontalnog jezičnog krajolika (Oštarić 2020: 180).

Kvalitativni podaci dobiveni intervjuiranjem govore nam kako talijanski nije jako vidljiv u jezičnom krajoliku jer je samo nekoliko ispitanika primijetilo teksto-

SLIKA 10. Jedan od mnogih nadgrobnih spomenika na talijanskom jeziku

SLIKA 11. Ploča s nazivom ulice na kojoj je talijanski naziv uklonjen dlijetom. Nalazi se u današnjoj Ulici Bože Peričića

ve na talijanskom jeziku. Većina prolaznika ne gleda u tlo dok hoda gradom pa niti ne primijeti natpise na kanalizacijskim poklopcima.

Govoreći o ponudi stranih jezika u jezičnom krajoliku, jedan dio ispitanika smatra da bi trebalo koristiti talijanski jezik na natpisima radi turizma, dok dru-

SLIKA 12. Natpis "Strada comunale" na Brodarici, prebojan bijelom bojom

SLIKA 13. Slabo vidljiv natpis na vodospremi u Bokanjcu iz 1902. godine
(fotografiju ustupio Nino Pavić)

gi smatraju da je hrvatsko-engleska dvojezičnost na natpisima dovoljna. Dva su ispitanika mišljenja da bi trebalo više koristiti talijanski jezik na natpisima jer iz vlastitog iskustva znaju kako Talijanima uglavnom ne koriste natpisi na hrvatskom i engleskom, te da su oduševljeni kad netko s njima komunicira na talijanskom.

Vlasnici i upravitelji poslovnih prostora koji su intervjuirani u ovom istraživanju tvrde da im je kod njihovih zaposlenika najvažnije poznavanje hrvatskog i engleskog jezika, iako se u turističkoj sezoni često pokaže potreba za znanjem talijanskoga. Kod izbora zaposlenika, poznavanje drugih stranih jezika, poput talijanskog ili njemačkog, svakako je bonus, ali nije presudno jer poznavanje engleskog zadovoljava gotovo sve komunikacijske potrebe.

Veliki dio ispitanika iz ove skupine navodi da bi rado koristili više stranih jezika na svojim natpisima u izlozima, međutim danas je to estetski izazov. Previše tekstova na raznim jezicima u izlogu ili na fasadi zgrade dovodi do zasićenja i takav prostor, smatraju vlasnici, nije atraktivan. Zato mnogi imaju tekstove na talijanskom i drugim stranim jezicima na mrežnim stranicama svojih tvrtki, gdje se softverskim i dizajnerskim rješenjima može izbjeći ta višejezična buka u javnom prostoru.

Dva ispitanika iz skupine donositelja odluka smatraju da je talijanski dovoljno prisutan u jezičnom krajoliku te da hijerarhijski dolazi nakon hrvatskog i engleskog.

8. Zaključak

Iz provedene je analize vidljivo da je jezični krajolik Zadra u stalnoj mijeni te da je sadašnji trenutak obilježen snažnim utjecajem turizma. Turizam je trenutačno glavni pokretač u jezičnome krajoliku i stoga su se stanovnici Zadra prilagodili situaciji i u jezičnom krajoliku koriste natpise na hrvatskom i/ili engleskom jer su ta dva jezika trenutačno ekonomski najkorisnija za komunikaciju s najvećim brojem posjetitelja. Budući da je među stranim jezicima engleski postao najvažniji resurs, ostali strani jezici, a posebno tradicionalni jezici turizma u Hrvatskoj (njemački i talijanski) pali su u drugi plan i ne koriste se u jezičnom krajoliku kao u prošlom stoljeću. Uzrok tome nije turizam sam po sebi, već promjena u modalitetu turizma, koji je danas postao globalan, a za takav turizam tradicionalni jezici nisu korisni i stoga se manje koriste. Natpisi na talijanskom jeziku u zadarskom jezičnom krajoliku nemaju svrhu pružanja informacija prolaznicima, već je njihova uloga simbolička: talijanski je prisutan na reklamama ili na robnim markama – kod ugostiteljskih objekata talijanski bi trebao ponudu povezati s globalno poznatom talijanskom gastronomijom; dok na robnim markama talijanski evocira talijanski stil i eleganciju. Ova nam analiza pokazuje kako je jedan jezik u jezičnom krajoliku Zadra prošao razne faze: od statusa službenog jezika u ranijim povijesnim razdobljima, kada je zasigurno bio najvidljiviji u jezičnom krajoliku, do uklanjanja iz jezičnog krajolika poslije II. svjetskog rata, pa sve do danas kada je postao sporedan jezik u javnom prostoru koji povremeno razbije dominaciju hrvatskoga i engleskoga. Iz razgovora s ispitanicima vidi se da talijanski ima određeno mjesto u jezičnom krajoliku Zadra, posebice zbog talijanskih turista koji imaju problema s komunikacijom na drugim jezicima. Talijanski zasigurno jest važan jezik zadarskoga turizma i sigurno bi bio zastupljeniji u jezičnom krajoliku, no možemo zaključiti kako ga je engleski istisnuo iz jezičnoga krajolika, zajedno s njemačkim i nekim drugim jezicima. No, isto tako bismo mogli pretpostaviti da bi se talijanski jezik vratio u jezični krajolik u nekoj mogućoj budućnosti u kojoj bi talijanski turisti opet postali vrlo važni za zadarski turizam jer, na kraju krajeva, ekonomski razlozi pokreću mijene u jezičnom krajoliku, a trenutačno je engleski jezik najkorisniji resurs u ovom globalnom vidu turizma.

LITERATURA

- BAGNA, Carla i Monica BARNI. 2007. "La lingua italiana nella comunicazione pubblica/sociale planetaria" u *Studi italiani di linguistica teorica ed applicata*, XXXV/ 3. 529-553.
- BAGNA, Carla i Sabrina MACHETTI. 2012. *LL and (Italian) Menus and Brand names: A survey around the world* u Christine Hélot, Monica Barni, Rudi Janssens i Carla Bagna (uredili) *Linguistic landscapes, multilingualism and social change*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 217-230.
- BEGONJA, Zlatko. 2001. "Zadar između fašizma i komunizma: Pregled zbivanja u Zadru od 1918. do 1944." u *Zadarska smotra*, 5-6. 179-212.
- BLOMMAERT, Jan. 2013. *Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes: chronicles of complexity*. Bristol: Multilingual Matters.
- BLOMMAERT, Jan. 2016. The conservative turn in Linguistic Landscape Studies. *Tilburg Papers in Culture Studies*, 156. Preuzeto s: https://www.tilburguniversity.edu/sites/default/files/download/TPCS_156_Blommaert_2.pdf
- BLOMMAERT, Jan i Ico MALY. 2016. *Ethnographic Linguistic Landscape Analysis and Social Change: A case study* u Karel Arnaut, Jan Blommaert, Ben Rampton i Massimiliano Spotti (uredili) *Language and superdiversity*. London: Routledge. 197-217.
- BROZOVIĆ, Dalibor. 1976. "O suvremenoj zadarskoj miskoglotiji i o njezinim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama" u *Radovi FFZD*, 1975/1976, 14-15. 49-63.
- CASINI, Simone. 2017. "Italianismi e pseudoitalianismi a Toronto: una ricerca tra gli studenti di italiano del St. George Campus della University of Toronto" u *Italica*, 94/ 1. 153-176.
- COLUZZI, Paolo. 2016. "Italian in the linguistic landscape of Kuala Lumpur (Malaysia)" u *International Journal of Multilingualism*, 14/2. 109-123. doi: 10.1080/14790718.2016.1151883.
- ĆOSIĆ, Vjekoslav. 2013. "Novi zadarski jezični krajolici." Predavanje održano u Matici hrvatskoj Zadar, 23.5.2013.
- ĆOSIĆ, Vjekoslav i Ana MAHNIĆ-ĆOSIĆ. 2001. *Zadarski jezični krajolici: Imena tvrtki u Zadarskoj županiji*. Zadar: Matica hrvatska.
- DU PLESSIS, Theodoros. 2011. "Language visibility and language removal: A South African case study in linguistic landscape change" u *Communicatio*, 37/2. 194-224. doi: 10.1080/02500167.2011.604170.

- GALLINA, Francesca. 2016. *The Italian Language in the Tanzanian LL: Between the Italian Way of Life and Mass Tourism* u Robert J. Blackwood, Elizabeth Lanza i Hirut Woldemariam (uredili) *Negotiating and Contesting Identities in Linguistic Landscapes*. London: Bloomsbury Academic. 37-54.
- GRADEČAK-ERDELJIĆ, Tanja i Jadranka ZLOMISLIĆ. 2014. "Linguistic landscape in the city of Osijek" u *Hum*, 11-12. 7-37.
- GRBAVAC, Ivana. 2012. *Jezični identitet i jezični krajobraz u Mostaru*. Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu.
- GRBAVAC, Ivana. 2013. "Linguistic landscape in Mostar" u *Jezikoslovlje*, 14/ 2-3. 501-515.
- Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2015. *Hrvatsko antropološko nazivlje. Terminološki rječnici Strune. Knjiga 3*. Uredila Anita Sujoldžić. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <http://struna.ihjj.hr/v4/uploads/bead7573c31d4aa.pdf>.
- JAWORSKI, Adam i Crispin THURLOW. 2010. *Introducing Semiotic Landscapes* u Adam Jaworski i Crispin Thurlow (uredili) *Semiotic landscapes: language, image, space*. London: Continuum. 1-40.
- LANDRY, Rodrigue i Richard Y. BOURHIS. 1997. "Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study" u *Journal of Language and Social Psychology*, 16/1. 23-49. doi: 10.1177/0261927x970161002.
- LANZILOTTA, Luca. 2014. "Il caso Starbucks: l'italiano come lingua di commercio e di cultura negli Stati Uniti" u *Italica*, 91/ 1. 71-88.
- MARTEN, Heiko F. 2010. *Linguistic Landscape under Strict State Language Policy: Reversing the Soviet Legacy in a Regional Centre in Latvia* u Elana Goldberg Shohamy, Eliezer Ben-Rafael i Monica Barni (uredili) *Linguistic landscape in the city*. Bristol: Multilingual Matters. 115-132.
- MODERC, Saša. 2012. "La presenza dell' italiano nel paesaggio linguistico della Serbia" u *Questiones Romanicae*, I. 209-214.
- OŠTARIĆ, Antonio. 2020. *Ekologija jezične raznolikosti Zadra*. Doktorski rad, Sveučilište u Zadru.
- PAVLENKO, Aneta. 2009. "Language Conflict in Post-Soviet Linguistic Landscapes" u *Journal of Slavic Linguistics*, 17/1-2. 247-274.
- PAVLENKO, Aneta. 2010. *Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine: A Diachronic Study* u Elana Goldberg Shohamy, Eliezer Ben-Rafael i Monica Barni (uredili) *Linguistic landscape in the city*. Bristol: Multilingual Matters. 133-150.
- PETRUCCI, Armando. 1986. *La scrittura: Ideologia e rappresentazione*. Torino: Giulio Einaudi.

- PETRUCCI, Armando i Carlo ROMEO. 1992. *Scriptores in urbibus: alfabetismo e cultura scritta nell'Italia altomedievale*. Bologna: Il Mulino.
- RAUKAR, Tomislav, Ivo PETRICIOLI, Franjo ŠVELEC i Šime PERIČIĆ. 1987. *Zadar pod mletačkom upravom 1409-1797*. Zadar: Narodni list i Filozofski fakultet Zadar.
- RONČEVIĆ, Marina. 2019. *Jezični krajolik grada Rijeke između prošlosti i sadašnjosti*. Doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu.
- STOLAC, Diana. 2018. *Reklame i jezični krajolik* u Diana Stolac i Anastazija Vlastelić (uredile) *Jezičnik i njegovi učinci*. Zagreb: Srednja Europa i Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku. 301-316.
- STOLAC, Diana i Jim HLAVAČ. 2021. *Riječki jezični krajolik*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- VEDOVELLI, Massimo. 2006. "L'italiano nel mondo da lingua straniera a lingua identitaria: il caso 'freddoccino'" u *Studi italiani di linguistica teorica ed applicata*, XXXIV/3. 585-609.

L'italiano nel paesaggio linguistico contemporaneo di Zara

RIASSUNTO

Il contributo offre un'analisi del paesaggio linguistico di Zara, particolarmente al fine di delineare le funzioni e la distribuzione della lingua italiana nei luoghi pubblici di Zara. Da lingua scritta, storicamente, l'italiano aveva varie funzioni nel paesaggio linguistico di Zara, mentre negli ultimi decenni serviva piuttosto come una delle lingue straniere tradizionali del turismo croato. Cambiato il tipo di turismo, è cambiato anche il ruolo dell'italiano nel paesaggio linguistico. L'analisi di questi cambiamenti funzionali è stata fatta su 13,608 scritture raccolte nei luoghi pubblici di Zara, prese nel 2011, 2013, e nel 2018. I risultati dimostrano la frequenza di uso e le funzioni dell'italiano nel paesaggio linguistico di Zara. Oltre all'analisi quantitativa delle scritture nel paesaggio linguistico, il contributo offre anche un'analisi qualitativa delle interviste con gli attori che partecipano nel disegnare, nel produrre, nel sistemare, e nel percepire il paesaggio linguistico. I risultati di tutte e due le analisi dimostrano che il turismo è la forza motrice principale nel paesaggio linguistico di Zara. Gli autori delle scritture nel paesaggio linguistico usano prevalentemente il croato e l'inglese, le lingue più utili dal punto di vista economico. Le lingue straniere tradizionali del turismo croato, per esempio l'italiano e il tedesco, sono state quasi completamente sostituite dall'inglese, sebbene l'italiano sia ancora usato con il valore simbolico in alcuni tipi di scritture del paesaggio linguistico.

PAROLE CHIAVE:

L'italiano, paesaggio linguistico, Zara, lingua nello spazio pubblico, turismo

The Italian Language in the Contemporary Linguistic Landscape of Zadar

SUMMARY

This paper analyzes the Linguistic Landscape of Zadar, focusing on the role and distribution of the Italian language. Throughout history, the Italian language used to have diverse roles as a written language in the public space; in recent decades, however, it is used as one of the foreign languages associated primarily with Croatian tourism. As the form of tourism changed, the role of Italian in the linguistic landscape changed as well. This paper presents the analysis of a corpus of 13,608 photographs of signs taken in the linguistic landscape of Zadar on three occasions, in 2011, 2013, and 2018. The analysis presents how frequently Italian is used in Zadar's public spaces and for what purposes. Apart from the quantitative analysis of the LL signs, the paper also presents qualitative data obtained through interviews with all parties involved in designing, producing, setting up, and perceiving the LL signs.

KEYWORDS:

Italian, linguistic landscape, Zadar, language in the public space, tourism

